

ЛЕГКА О.В., кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.1

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Розглядаються теоретико-правові аспекти, форми та значення реалізації норм права.

Ключові слова: реалізація, дотримання, виконання, використання, застосування.

Рассматриваются теоретико-правовые аспекты, формы и значения реализации норм права.

Ключевые слова: реализация, соблюдение, выполнение, использование.

Theoretical-legal aspects, forms and meanings of realization of rules of law are considered.

Keywords: realization, observance, fulfillment, use, application.

Норми права, в яких містяться загальнообов'язкові приписи, є результатом правотворчості, тобто владної форми діяльності держави. Проте фактичного існування правового припису не достатньо для того, аби суспільні відносини були врегульовані. Соціальна сутність права полягає в урегулюванні, впорядкуванні суспільних відносин, створенні необхідних умов для реалізації прав та інтересів окремої особи і нормального існування суспільства в цілому [1, с. 22]. Тому ефективність правового регулювання суспільних відносин залежить не тільки від змісту норм, а саме від того, наскільки ці приписи правильно реалізуються. Тому після видання нормативно-правових актів акцент діяльності державних органів повинен бути перенесений на впровадження в суспільне життя їхніх приписів.

Питання реалізації правових норм активно розробляється юридичною наукою ще з 1960-х рр. Цей процес триває і нині. Значний внесок у розробку цієї проблематики зробили такі науковці, як С. Алексєєв, В. Ковальський, В. Копейчиков, В. Лазарєв, М. Марченко, Л. Морозова, П. Рабінович, Ю. Решетов, Ю. Власов, О. Скакун, С. Сливка та ін. Але на сьогодні ще велика кількість питань реалізації норм права, які мають важливе теоретичне та практичне значення, залишаються дискусійними і недостатньо вивченими [2, с. 81].

Актуальність дослідження зумовлено тим особливим значенням, яке має для суспільства реалізація норм права. Норми права існують для того, щоб активно впливати на поведінку людей, регулювати суспільні відносини. Однак цінність приписів, що містяться в нормах права, набуває реального значення лише за умови втілення їх у конкретних суспільних відносинах [3, с. 44]. Особливої актуальності питання реалізації права набули у зв'язку зі стрімкими правовими реформами, що відбуваються в Україні і пов'язані з оновленням та суттєвою зміною чинного законодавства.

Метою цієї є розкриття поняття, змісту та значення реалізації норм права та її форм.

У літературі реалізація норм права розглядається як процес втілення правових приписів у поведінці суб'єктів та їх практичній діяльності щодо здійснення суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків [4, с. 216] Реалізацію права також можна розглядати як діяльність суб'єктів, сформовану відповідними мотивами і поставленими цілями для задоволення суб'єктивних потреб.

Реалізацію права розуміють як фактичне здійснення правових приписів у поведінці та діяльності (бездіяльності) суб'єктів права [5, с. 127]. Саме через реалізацію норм права досягається результат, зміст якого був закладений законодавцем при виданні норми права [6, с. 208].

Таким чином, реалізація права – це інтелектуально-вольова діяльність суб'єктів права, що спрямована на використання, виконання, дотримання та застосування правових норм, здійснюється для задоволення потреб та досягнення бажаного особистого чи соціального результату.

Реалізація права має величезне значення. По-перше, шляхом правореалізації здійснюються суб'єктивні права та обов'язки, без яких учасники не зможуть самостійно втілити правові норми у життя. По-друге, норми права встановлюють специфіку правовідносин, відповідно до якої визначається поведінка учасників правовідносин. По-третє, реалізація норм права необхідна також у разі виникнення спору між учасниками правовідносин. По-четверте, реалізація норм права виникає з необхідності контролю з боку держави за законністю та доцільністю дій

учасників правових відносин або коли вимагається офіційне підтвердження наявності або відсутності конкретних фактів та спеціальне їх юридичне оформлення [2, с. 83].

Реалізація норм права передбачає соціальну і юридично значиму поведінку суб'єктів, їхню позитивну діяльність для досягнення певних соціальних результатів. Проте ця поведінка не є кінцевим результатом реалізації правового припису. Як і правова поведінка реалізація норм права нерозривно пов'язана з досягненням певного соціального ефекту. Учасники конкретних суспільних відносин діють у відповідності з чинним законодавством, виконують його вимоги і, врешті решт, створюють порядок, який, на погляд держави, найкраще відповідає інтересам суспільства та особи, забезпечує подальший прогресивний розвиток суспільства.

Норми права можуть бути реалізовані по-різному: у правовідносинах і поза ними, за участю державних органів і без них. Конкретна форма реалізації правових норм залежить від особливостей їхніх гіпотез і диспозицій, специфіки суспільних відносин, що ними регулюються, характеру поведінки суб'єктів, які беруть участь у реалізації правових норм. У цьому зв'язку на основі певних ознак та критеріїв можуть розрізнятися види реалізації норм права [7, с. 217].

Реалізація загальних настанов – це втілення в життя загальних приписів, що містяться в преамбулах законів; у статтях, що фіксують загальні завдання і принципи права. Вплив права на суспільні відносини у результаті реалізації його загальних настанов, завдань і принципів може бути досить важливим, але він позбавлений юридичної специфіки і має ідейний, моральний характер, виражає «дух» права, а не його букву.

Реалізація загальних правових норм поза правовідносинами – це втілення у життя загальних норм, що встановлюють правовий статус і компетенцію суб'єкта права, тобто безперешкодне використання суб'єктом юридичних прав та виконання суб'єктивних юридичних обов'язків – без конкретних зв'язків або відносин між суб'єктами права.

Реалізація конкретних правових норм у конкретних правових відносинах – це втілення у реальні суспільні відносини приписів конкретних норм права із встановленими правами та обов'язками.

Деякі автори зазначають, що можна виокремити два елементи, дві сторони реалізації норм права. Перша охоплює поведінку людей, через яку втілюється в життя диспозиція норм права. Друга виражається в поведінці, яка реалізує санкції норм права. Але обидві сторони є складовими змісту реалізації норм права в цілому. В свою чергу виокремлення двох сторін, елементів змісту реалізації норм права дозволяє говорити про два рівні реалізації, які дозволяють зрозуміти механізм реалізації [8, с. 39].

Інші автори пропонують розглядати реалізацію норм права через механізм правового регулювання, виокремлюючи: регламентацію суспільних відносин (юридичні норми); дію юридичних норм (правовідносини); реалізацію суб'єктивних прав та обов'язків (правозастосовні акти). При цьому зазначено, що правосвідомість та законність виступають фундаментом реалізації норм права [9, с. 197].

Найбільш поширеним і важливим є поділ форм реалізації норм права за характером дій право-реалізуючих суб'єктів. На цій підставі розрізняють такі форми реалізації: дотримання (суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права); виконання (суб'єкт виконує дії, до яких його зобов'язують приписи норми права); використання (суб'єкт відповідно до своїх інтересів і потреб використовує права, надані йому відповідно до приписів норм права); застосування (діяльність державних органів або посадових осіб, що спрямована на реалізацію норм права з метою вирішення конкретної справи шляхом видання індивідуально-правових приписів).

Дотримання (додержання) норм права – це така форма реалізації норм права, за якої суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права. При дотриманні (додержанні) правових норм поведінка суб'єкта узгоджується з нормами-заборонами, тобто реалізуються забороняючі норми права. У заборонах вказується небажана для суспільства і держави поведінка. Забороняючі норми можуть прямо не формулювати заборону, але вона логічно випливає із змісту норми: якщо в санкції норми встановлено юридично негативні наслідки, то такі дії заборонені законодавцем. Дотримання (додержання) норм права здійснюється пасивною поведінкою суб'єктів: вони не чинять дій, заборонених нормами права, і в такий спосіб додержуються правових заборон.

Виконання норм права – це така форма їх реалізації, за якої суб'єкт виконує дії, до вчинення яких його зобов'язують приписи норм права. Зобов'язуючі норми закріплюють вимогу активної поведінки щодо здійснення зазначених у цих нормах позитивних дій з боку фізичних або юридичних осіб. Здійснення таких позитивних дій спрямоване на досягнення бажаного для суспільства, держави і особи соціального результату. Відмова від виконання зобов'язуючих норм або їх неналежне виконання тягне за собою застосування примусової сили держави. І навпаки, людина, яка активно, якісно виконує свій обов'язок, може бути заохочена.

Використання норм права – це форма реалізації суб'єктивного права, при якій здійснюється втілення в життя уповноважуючих норм. Уповноважуючі норми надають суб'єктам право на здійснення передбачених у них позитивних дій. Суб'єкт права згідно зі своїми інтересами та потребами використовує права, надані йому відповідно до приписів норм права, що знаходить свій вираз у здійсненні ним повноважень, наданих нормами права. Використання норм права може здійснюватися як активно (коли повноваження полягає у праві здійснювати певні дії), так і пасивно (коли повноваження полягає у праві не робити певних дій).

На відміну від дотримання та виконання норм права, які для індивіда можуть бути як добровільними, так і примусовими, використання норм права може бути тільки добровільним. Особі надається право вирішувати самостійно: користуватися наданим правом чи ні. Тому за невикористання своїх прав індивід не може притягатися до юридичної відповідальності.

Особливою формою реалізації є застосування норм права, що загальноприйнято визначається у правовій науці як здійснювана в процедурно-процесуальному порядку владно-організуюча діяльність компетентних державних органів та посадових осіб, спрямована на вирішення конкретних справ шляхом видання індивідуальних правових приписів, тобто ухвалення на основі норм права владного рішення в конкретній справі. Основне соціальне призначення застосування правових норм полягає у створенні умов та забезпеченні здійснення інших форм реалізації норм права. Саме від якості та ефективності діяльності у застосуванні норм права в багатьох випадках залежить реальне втілення правових приписів у правовій дійсності, свідомовольових діях людей [1, с. 25]

Так, відповідно, за складністю дій правореалізуючих суб'єктів можна виокремити такі форми: безпосередня (проста), що здійснюється без участі держави – дотримання, виконання, використання; опосередкована (складна), що здійснюється з участю держави – застосування.

Розглядаючи теоретичні аспекти реалізації норм права, неможливо уникнути питання ефективності реалізації, яка визначає ефективність права в цілому. Питання про ефективність реалізації норм права пов'язане з питанням про ефективність самих правових норм. Ефективність правових норм визначають як співвідношення між фактичним результатом їхньої дії і тими соціальними цілями, для досягнення яких ці норми були прийняті.

Сьогодні безсистемність у правотворчій діяльності пов'язується з відсутністю чіткого уявлення про правову врегульованість тих чи інших суспільних відносин [10, с. 37]. Усунення подібних недоліків – достатньо кропітка та безперервна робота, спрямована на вивчення, систематизацію законодавства, вивчення практики його реалізації та забезпечення його відповідності реальним умовам життя суспільства.

Загальною мірою ефективності реалізації норм права є положення про те, наскільки повно і реально користуються громадяни та інші суб'єкти правами, передбаченими законом, наскільки точно вони виконують свої обов'язки.

На ефективність реалізації норм права суттєво впливають умови їх здійснення. Такі умови ефективності реалізації можна поділити на дві групи: загальні і спеціальні [3, с. 56] До загальних відносять економічний і політичний устрій у державі, політичну і правову культуру в суспільстві. До другої групи відносять якість законодавства, якість процесуальних норм, законність, певну організацію правозастосувальних органів, їх забезпечення матеріально-технічними засобами.

Таким чином, значення реалізації норм права полягає у такому: соціальна цінність права виражається в його реалізації; в процесі реалізації норм права складаються реальні суспільні відносини; реалізація норм права шляхом правомірної поведінки є передумовою правопорядку в суспільстві; у процесі реалізації правових норм виявляються недоліки у чинному законодавстві, що є показником ефективності правових норм.

Зважаючи на вище викладене, під реалізацією норм права варто розуміти практичне втілення у життя правових настанов через правомірну поведінку суб'єктів з метою задоволення потреб людини, суспільства та держави, тобто досягнення бажаного особистого чи соціального результату.

Список використаної літератури:

1. Власов Ю.Л. Окремі проблеми реалізації норм права у практичній діяльності органів судової влади. // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2005. — Вип. 29. — С. 22-26
2. Гнатюк М.Д. Реалізація правових норм: поняття та значення // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 27. — С. 79 – 85
3. Лазарев В.В. Социально-психологические аспекты применения права. – Казань, 1982.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка - К., 2003.
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. – К., 2001.
6. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Учебник: 3-е изд. Дополн. и испр. – М.: 2008.
7. Скакун О.Ф. Теория держави та права. Підручник./ Пер. с рос.. – Харків: Консум, 2006.
8. Решетов О.В. Реализация норм советского права. – Казань, 1989.
9. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом обществе. – М.1966.
10. Медведчук В.В. Про методологічні основи правової системи України та шляхи її вдосконалення // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1996. – С. 36-42

Надійшла до редакції 27.01.2012

МУРЗА В.В.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Маріупольський державний
економіко-гуманітарний університет)

УДК 340.1

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОГО НАГЛЯДУ В ДЕРЖАВІ

Розглянуто суб'єкт, об'єкт і предмет громадського нагляду у державі. Акцентовано увагу на функціях громадського нагляду. Визначено роль громадського нагляду у державі.

Ключові слова: громадський нагляд, громадський контроль, функції нагляду.

Рассматриваются субъект, объект и предмет общественного надзора в государстве. Акцентируется внимание на функциях общественного надзора. Определяется роль общественного надзора в государстве.

Ключевые слова: общественный надзор, общественный контроль, функции надзора.

The subject, object and subject of public oversight in the state considered. Attention is accented on the functions of public oversight. The role of public oversight in the state are defined.

Keywords: public oversight, public oversight, oversight.

Докорінні зміни українського суспільства, що розпочалися останнім часом, супроводжуються пошуком нових та апробацією вже тестованих зарубіжними країнами форм і способів взаємодії населення з органами публічної влади. Усе більшого визнання як у наукових колах, так і серед пересічних громадян набуває той факт, що для належного функціонування та розвитку демократії в Україні конче необхідний дієвий механізм громадського нагляду. Розвиток механізму захисту прав і свобод громадян вимагає цілеспрямованого руйнування певних стереотипів. За минулі роки людина вимушена була примиритися із засиллям бюрократичних зловживань, адміністративної тяганини в органах управління, з безвідповідальністю та безкарністю чиновників. Люди не звикли захищати свої права у стосунках з державними органами та їх посадовими особами [1, с. 168]. Тому питання громадського нагляду у державі на сьогодні починає займати чільне місце у вітчизняній політико-правовій практиці. Це пояснюється тим, що зазначена діяльність має на меті спостереження за дотриманням прав і свобод людини, забезпечення порядку, що на даний час є достатньо актуальним для України.

Зазначеним питанням останнім часом приділяють дедалі більшу увагу як вітчизняні, так і закордонні дослідники, серед яких Ю.Г. Барабаш [1], В.П. Беляєв [2], С.Ф. Денисюк [3], О.М. Ключев [4], А.Т. Комзюк [5], С.Ф. Константінов [6], О.М. Музичук [7], С. Новіков [8], В.М. Пальченкова [9], О. Федоровська [10] та ін. Водночас слід вказати, що перелічені автори торка-

